

Is 32,17: «EL FRUIT DE LA JUSTÍCIA SERÀ LA PAU». (I). SOBRE *SHALOM*

ROSA M. BOIXAREU VILAPLANA

Síndica de greuges
Universitat Ramon Llull

RESUM: Aquesta primera part vol ser una introducció al tema central: shalom. S'aborden qüestions bàsiques sobre la justícia al ser aquesta la causa de la tan anomenada pau.

Recórrer als textos, a l'esperit, de l'Antic Testament és posar en evidència la seva actualitat. La Creació ha emmalaltit; ahir, avui i abans-d'ahir. Hi ha una simptomatologia reconeguda en una sola paraula: injustícia, amb un abast significatiu que arriba i s'escampa per arreu essent, sovint, la conseqüència lògica d'una manera de fer pròpia d'un temps i un lloc que es legitima a si mateixa. Els textos bíblics són un clam a fi que hom no s'abandoni ni s'engresqui en estils de vida que no es corresponen amb el cultiu de la bondat original amb què tot va ser creat.

D'aquí una breu reflexió sobre l'actualitat del tema que ens porta, tot seguit, cap a alguns textos que no exhaureixen ni de bon tros tots els que es podrien citar.

PARAULES CLAU: justícia, pobresa, espiritualitat.

11

**Is 32,17: «The fruit of that righteousness will be peace». (I).
On Shalom**

ABSTRACT: This first part is aimed as an introduction to the central topic: Shalom. Basic questions around justice are presented, as this is the cause of the so much mentioned peace.

Resorting to the texts, to the spirit, of the Old Testament is to show their current value. Creation has become ill: yesterday, today, and the day before yesterday. There are symptoms recognised with one single word: injustice, with a remarkable scope, reaching everywhere, often being the logical consequence of a self-legitimated way of doing things that is particular to a time and place. The biblical texts are a call so that people neither give in to nor enthuse over lifestyles that do not comply with nurturing the original goodness that everything was created with. Then, a brief reflection on the current validity of this topic, which leads us to some texts that are by no means all of those that we could cite.

KEYWORDS: justice, poverty, spirituality.

«Vaig dir: Sembreu-vos llavor de justícia, colliu fruits de bondat; llaureu-vos un camp nou. Ara és el moment de cercar-me a mi, el Senyor, practiqueu el dret i la justícia...», Os 10,12¹.

El controvertit tema de la justícia és tan antic com la mateixa humanitat. Ha fet córrer rius de tinta i un allau de paraules, pensaments, accions, inhibicions... No pot ser, però és, que tanta *pre-ocupació* i tanta acció sembla com una gota en l'oceà de la història perquè tant en la passada com en la present tal tema resta sense resoldre satisfactòriament ni tan sols en els seus mínims. Cal posar exemples? I en seguim parlant i ens hi seguim *pre-ocupant* com si tot plegat fos un dissortat miratge que al despertar-nos desapareix, i això que en diem «benestar» es fon en la realitat.

La justícia, des d'una perspectiva individual i col·lectiva, no solament està relacionada amb el «benestar», sinó que hi ha un munt de matisos que hi intervenen i són força importants: el temps/lloc cultural, l'ambient social, la genètica, les relacions, les oportunitats, els interessos... un llistat que en fa complexa i incompleta l'anàlisi. No faré tal anàlisi ni pretenc cap exhaustivitat! Però sí, un cop d'ull a una manera de parlar sobre la justícia des d'alguns textos bíblics. Una manera i alguns textos.

Quant al tema del dret (la legalitat) i el de la justícia (la legitimitat)², val a dir que a Israel no hi ha una visió unitària d'aquest responent a frases com «Això no es fa a Israel» (2Sm 13,12), expressant així un sentiment comú de pertinença al clan o a la comunitat com a normes fonamentals de comportament; era el *cap* de la família qui decidia sobre els conflictes. L'administració local de la legalitat corresponia als *ancians* i es deixava l'execució de la sentència a l'acceptació per les parts en litigi cercant una justa retribució i reparació de danys a fi de recuperar el *shalom* entre les famílies. En l'àmbit religiós, els ancians i l'assemblea cúltica eren qui celebraven el judici i dictaven sentència. És amb la monarquia que s'institucionalitza aquest «no fer» en l'àmbit civil i religiós. L'expressió que sovinteja en els textos

¹ Les cites bíbliques que s'inclouen són a tall d'exemple, de cap manera són les úniques que ens ofereix el text.

² Joan-Carles Mèlich. «El dret i la justícia». *El Punt-Avui*. 3 gener 2016: breument l'articulista ens exposa què és el dret i què la justícia rellegant la tragèdia de Sòfocles *Antígona*; Antígona transgredeix la llei vigent (el dret) però enterrar Polinices apel·lant a una llei superior és legítim (justícia): «La justícia només es pot realitzar com a *dret*, és a dir, com a legalitat. Però la legitimitat mai no podrà ser compensada del tot per cap legalitat vigent».

profètics sobre «el dret i la justícia» apel·la a aquesta societat premonàrquica on no hi ha diferenciacions ostensibles dins la comunitat i es cerca una legislació on els socialment febles se sentin protegits i es posi fre als abusos de la classe social influent insensible al bé comú: d'aquí la vinculació entre dret i religió a Israel, on s'invoca constantment a la justícia de Jahvè com a màxima expressió d'aquesta³.

L'objectiu d'aquest escrit és la pau (*shalom*) des de la perspectiva d'alguns textos bíblics, considerant els límits i les oportunitats tant dels textos com de la pau. Una realitat tan malmesa com desitjada: sense ella no hi pot haver «benestar» ni «harmonia» social en el sentit ampli i intens del terme; benestar individual i col·lectiu. Sense la pràctica del dret i de la justícia, i el seu discerniment, no és possible la pau. I sense consciència del mal que fem i del bé que deixem de fer, tampoc⁴.

1. Un temps, una història

En un *ahir* llunyà en el temps, ja hi va haver afanys i conflictes semblants als actuals sobre les llibertats, els drets fonamentals i el benestar, tot i que a nivell local com no podia ser d'altra manera: al tercer mil·lenni aC, al territori mesopotàmic, ja hi ha consciència que cal fer alguna cosa per pal·liar el malestar de persones d'un mateix grup social: es fan esforços per millorar el benestar i l'equitat social, tenir cura pels drets dels més desvalguts, és a dir, promoure i practicar allò que avui en diem «una solidaritat responsable». I així estem. Avui, com ahir, les mateixes necessitats, les mateixes mancances, els mateixos greuges, respostes i necessitats semblants⁵.

En temps més recents, la Declaració dels Drets Humans ha esdevingut un referent a l'hora de construir el discurs sobre la justícia,

---

³ Rainer Albertz. (1999). *Historia de la religión de Israel en tiempos del Antiguo Testamento*. Ed. Trotta. Madrid. Segons aquest autor (p. 340s), el fonament jurídic de la reforma d'Ezequies (s. VIII) és el Codi de l'Aliança que, en general, es considera premonàrquic sense que hi hagi consens respecte al procés de formació i data de redacció definitiva.

⁴ Stefania Tarantino. «María Zambrano, habitante del mundo y pensadora de la paz». *Aurora*, n. 17(2016)102-112: segons l'autora, per a M. Zambrano, educar per la pau significa treballar sobre nosaltres mateixos, significa saber de la nostra subjectivitat, parcialitat i vulnerabilitat; saber que «no ho som tot». Cal una educació per la pau que passa per la crítica sobre nosaltres mateixos i una cultura fonamentada en la «diferència»: jo com a *diferent*, no jo com l'altre.

⁵ Vegeu «Breu «memòria» d'un esforç mai prou aconseguit: La recerca de la dignitat i la justícia. Sobre els drets... i els deures». *Ars Brevis* 2013, p. 11-26.

el benestar, la pau, si més no. La proliferació del Dia de... la Infància, la Vellesa, el Medi Ambient... ja ens alerta que alguna cosa no va, o bé va molt malament, quan hi ha la necessitat de proclamar anualment greus mancances concretes i recordar-ne els drets corresponents que demanen la presa de consciència dels deures associats. Alguna cosa no va bé quan la diversitat de maneres de *respondre'ns* a les tensions personals i col·lectives no les entenem com un exercici de *responsabilitat* sinó com una manera d'imposar-nos-hi⁶.

Això dels Drets Humans

El context històric en el qual es proclamen els Drets Humans (1948) no pot ser més decebedor: se surt d'una confrontació bèl·lica amb repercussions de tot tipus, a qualsevol nivell o situació. No caldria cap declaració, però el conflicte es manifesta en diversitat de rostres i, sovint, s'emascara i s'amaga darrere una realitat complaent. Per a alguns. Pocs, en relació amb la resta. Segons la Declaració del 1948: «Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets». El dia a dia ho nega, i nosaltres també mentre no construïm en el nostre dia a dia tal reconeixement. Sabem prou bé què vol dir dur a la pràctica el text esmentat de la Declaració. Però...

14

Hi ha un llibre, entre tants, al meu entendre, molt pedagògic per a infants, joves, adults... per a tothom: *Drets humans: preguntes i respostes*⁷. Doneu-li un cop d'ull, a casa, a l'escola, parleu-ne i feu-ne motiu de conversa; no del llibre com a tal, sí del seu contingut. D'allò que plasma, planteja, suggereix... Alguna cosa quedarà, alguna cosa remourà i, qui sap què pot despertar.

Al meu entendre, un dels reptes del món educatiu (un món que s'estén a casa, al carrer, a l'escola, al lleure...) és *no adaptar-se* a allò que gira l'esquena a la pràctica dels drets i els deures, el repte d'*ajudar a* emancipar les persones dels lligams que, potser, acovardeixen a l'hora d'assolir actituds fermes en la defensa i el compliment dels drets i deures, de *convidar-les* a fer l'experiència reflexiva de quins

---

⁶ La violència, en la seva diversitat (verbal, gestual, per omissió...), és una forma d'injustícia que trenca el reconeixement de l'altre, altera la solidaritat i les relacions humanes: fomenta, construeix el contrari d'una convivència pacífica. La violència interpel·la per allò de negatiu que aporta i, també, pels aspectes positius que s'hi poden contemplar.

⁷ Vegeu Leah Levin. 2011. *Els drets humans: preguntes i respostes*. UNESCOCAT (il·lustracions de Plantu): <http://www.unescocat.org/fitxer/2168/Materials%207%20DRETS%20HUMANS%20credits.pdf> [en línia].

són els valors que assumeixen i saber-se'n donar raó del *perquè*, «despreocupar-les» dels lligams i dels convencionalismes que poden dificultar la «no-adaptació» esmentada més amunt, fer-les «amigues» de tals plantejaments d'emancipació, reflexió i amistat. La perspectiva és ingent perquè la violació és constant arreu i des de tot temps. Però sí que es pot transmetre tal sensibilitat i aplicar-la en el dia a dia⁸. Es pot i ho hem de fer. Ho fem?

2. La justícia: retalls de l'Antic Testament

A l'Antic Testament el concepte justícia s'expressa amb l'arrel *sdq* que expressa una relació entre dos subjectes, els deures que se'n deriven però no en sentit legalista⁹. Per a Is 45,8, Jahvè és el creador de la justícia: «Cel, deixa caure la rosada, i que els núvols facin ploure la justícia. Que la terra s'obri per fer néixer la salvació i que la justícia germini alhora. Jo, el Senyor, he creat tot això». Correspon a l'*adam* (l'ésser humà) descobrir-la i practicar-la.

A la comunitat d'Israel, el lloc de la justícia és una situació de benestar social com a resultat que cada membre de tal societat compleixi els deures derivats de la relació comunitària d'acord amb la seva responsabilitat en la mateixa comunitat. Ja es veu que no és una norma general ni homogènia, es tracta de les circumstàncies concretes de cadascú i les exigències que se'n deriven des de la relació amb el Déu d'Israel: circumstàncies familiars, laborals, polítiques...; abasta el ventall de comportaments que es troben a la vida humana i inclou reconèixer i respectar els drets d'*altri*¹⁰. Es tracta d'una pràctica que regula i ordena la vida de la comunitat i dels seus membres, que cal discernir¹¹. Ho abasta tot: Dt 6,25, «Ell serà bondadós amb nosaltres, si mirem de posar en pràctica tots aquests manaments a la seva presència, tal com ell, el Senyor, el nostre Déu,

⁸ Art. cit. *Ars Brevis* 2013.

⁹ H. Cazelles ho entén en el sentit de plenitud, d'abundància, una vida plena, feliç, on tot és al seu lloc i res falta, «A propos de quelques textes difficiles relatifs à la justice de Dieu dans l'Ancien Testament», *RB* 58 (1951) 186.

¹⁰ Gn 38,26: «Judà els va reconèixer i exclamà: «Té més raó ella que jo, perquè, de fet, jo l'havia de donar per muller al meu fill Xela»: és l'episodi de Tamar i Judà, on ella, amb enginy, posa en evidència la injustícia del patriarca en un temps on ser dona i vídua era una situació d'extrema vulnerabilitat, si més no.

¹¹ La justícia divina, a l'AT, és interpretada des de diverses perspectives: com a salvífica, judiciària i punitiva, com a fidelitat a l'Aliança, com a retributiva... Tenint present els diversos corrents de pensament no solament del mateix text de l'AT sinó, també, les interpretacions d'aquest.

ens ha manat». És l'exigència d'un compromís voluntàriament assumit que demana, alhora, l'exercici de la bondat, la lleialtat, la misericòrdia, la solidaritat, etc., com un deure propi segons la situació dins la comunitat.

La persona que cerca la justícia és generosa amb els altres, Pr 21,26: «N'hi ha que no fan més que desitjar; el just, en canvi, dona i no es queda res»¹². Ja es va veient que la justícia no és igual per a tothom: hi ha un exercici de discerniment personal i comunitari que acompanya la seva praxi. Essent els membres més febles de la comunitat (el pobre, la vídua, l'orfe) els subjectes preferits perquè són els qui més necessiten d'aquesta justícia, d'aquest benestar personal i social¹³. També, per això mateix, l'exigència és més forta per a qui pot donar satisfacció de la necessitat/mancança de l'altre perquè n'ha de fer estil de vida propi, un servei per servir¹⁴. És tracta d'una actitud personal que reverteix en el bé de l'altre, i de la comunitat: es tracta de retornar a l'altre allò que li manca, que li ha estat arrabassat, o bé ajudar-lo a descobrir el potencial humà que té. És una justícia social que, en nom de Jahvè, exigeix més a qui té més possibilitats d'exercir-la amb un radi d'acció ampli (governants, sacerdots, jutges, rics...), essent el rei (al poble d'Israel) el màxim responsable de la justícia, el garant i protector de les relacions comunitàries¹⁵. De fet, la monarquia s'instaura a Israel per administrar justícia, 1Sm 8,19: «...Volem tenir un rei! Volem ser com les altres nacions i tenir un rei que ens administri justícia...»; són nombroses les cites en relació amb la funció del rei com a administrador de justícia¹⁶: és el jutge per excel·lència, però cal tenir en compte que tal justícia prové de Jahvè, el Déu d'Israel, de tal manera que governar era administrar-la amarada amb les qualitats anomenades més amunt. D'aquí se'n deriva una convi-

¹² A la literatura profètica preexílica, s'anomena just al pobre, l'oprimit, el desheretat: la seva mancança és vista com a «lloc» vital susceptible de ser omplert amb la justícia de Jahvè (bondat, misericòrdia...).

¹³ El salmista hi afegeix altres perfils: la víctima, l'oprimit, perseguit, angoixat, abandonat...

¹⁴ *Ars Brevis*, n. 20. «Sobre el servei», p. 277-289.

¹⁵ Sl 72: «Déu meu, dona al rei el teu dret, dona al fill del rei la teva rectitud. Que governi amb justícia el teu poble, que porti el dret als desvalguts...».

¹⁶ El tema de la justícia no és una exclusivitat d'Israel: p. e., a Mesopotàmia la justícia era un atribut del déu *Shamash* (sol); a Egipte, la justícia formava part de la *Maat*; al panteó fenici hi havia *Misor* (la rectitud) i *Sedeq* (la justícia). És una preocupació general i cultural en l'espai i en el temps.

vència harmònica com a ideal a aconseguir. Però la realitat posa un punt d'amargor en aquest panorama¹⁷: mentre hi hagués des-nivells, greus i no tan greus, de benestar, tal harmonia (*shalom*) quedava (queda, en sentit de present) greument compromesa, Is 32,17.¹⁸

La justícia, si no és social, no és justícia: el profetisme, volgudament i en nom del Déu d'Israel, estableix la relació entre justícia social i salvació, per ex., Jr 22,1-9¹⁹, conscient de la fragilitat de la justícia humana i de la seva transgressió, conscient que la llavor cal cercar-la en les estructures socials i econòmiques, en les institucions que les reproduïxen i en la manera de fer dels seus representants: estructura i conducta es relacionen; conscient, també, que cal una conversió com a presa de consciència social que demana una acció transformadora de la societat en la qual la persona participa: d'aquí que la crítica s'adreça al subjecte com a participant/constructor d'aquestes estructures/institucions²⁰. El profetisme recorda les institucions originals, les formes socials, que parlen de la petita propietat i de l'ajuda a l'altre, demana un canvi que configuri un nou ordre social basat en la creença que Jahvè és el propietari de la terra, i qui la posseeix n'és un administrador o arrendatari²¹, d'acord amb la nova realitat i condicions del moment: no es tracta de reproduir les formes del passat, sinó construir un futur nou amb canvis socials concrets des d'allò que és i representa el Déu d'Israel. S'ha perdut la confiança, la responsabilitat, la veracitat en el dir i el fer, s'ha perdut el «coneixement de Jahvè» (Osees), que és el fonament de la comunitat d'Israel, de la seva solidaritat i dels seus valors: un sistema social que no es regeix pels principis del dret i la justícia (*mispāt/sedaqá*)

¹⁷ Sl 72: «...Salvarà els pobres que reclamen, els desvalguts que no tenen defensor. S'apiadarà dels pobres i dels febles, salvarà els desvalguts de la mort...».

¹⁸ Les transgressions de la monarquia a la justícia són flagrants: p. e., David (2Sm 11), Ajab i Jezabel (1Re 21,1-18), Joiaquim (Jr 22,13), ... totes elles condemnades pel profetisme.

¹⁹ «...Això diu el Senyor: Defenseu el dret i la justícia, arrenqueu l'opressor de mans de l'opressor, no maltracteu ni injurieu l'immigrant, l'orfe o la viuda, ni vesseu sang innocent en aquesta ciutat...». Amb nombrosa bibliografia sobre el tema.

²⁰ Davant la realitat, el profetisme projecta sobre un futur «rei» (Messies) les esperances posades en els reis històrics.

²¹ La vinya de Nabot: 1Re 21: «l'heretat dels pares» (la terra) era un do de Jahvè que no havia de passar a altres propietaris. El profetisme retrau l'abús de l'acumulació de béns aprofitant la precària situació socioeconòmica de moltes famílies. L'any sabàtic (Ex 23,10-11) i el jubileu (Lv 25,8-55) tenen el seu fonament en la idea de la terra com a propietat de Jahvè posant límits a l'explotació de la terra.

preferentment atent als més febles i vulnerables és, en si mateix, injust; per tant, és una infidelitat vers Jahvè²².

3. Alguns textos bíblics, alguns enfocaments: anar més enllà de pensar-hi

La teologia de la pobresa. Els pobres

La pobresa és un fenomen social que es va replicant al llarg del temps, es refereix a la carència, indigència, dels mitjans necessaris per viure dignament amb causalitat diversa²³. La problemàtica de la pobresa abasta l'àmbit de l'antropologia, la sociologia, la política, l'economia, l'ètica, la religió...: solament a través d'unes «condicions de vida» que permetin tenir consciència de la pròpia dignitat, hom pot adquirir el sentit de llibertat i de responsabilitat; hom pot descobrir, gestionar i potenciar les pròpies qualitats. Emmarcar la pobresa en l'àmbit de la teologia és fer una reflexió crítica sobre tal situació i sobre les persones que hi viuen, tenint com a referència la realitat divina que, en aquest cas, es reconeix com a Déu Pare (el Déu del Primer i del Segon Testament, de l'Antic i del Nou Testament). Tota reflexió crítica demana un pas essencial: l'acció conseqüent; una acció que, en el nostre cas, sintonitza amb aquesta justícia que es va distingint en el text: la pobresa, en el sentit literal del terme, demana una acció reparadora de tal situació d'indigència reflexionada, esperonada, teològicament. No es tracta de cercar un bàlsam discursiu, sinó de generar una praxi amb qüestionament i renovació constant²⁴.

El Codi de l'Aliança, una de les codificacions més antigues²⁵, ja apunta a una consciència de disharmonia en la societat israeliana

²² Is 5,1s: la cançó de la vinya.

²³ L'àmbit semàntic de la pobresa és ampli i no solament inclou les carències materials amb connotacions socials malgrat ser-ne el marc de referència. Per exemple, en el judaisme primitiu, l'israelita pietós s'autodenomina «pobre».

²⁴ Adela Cortina construeix el terme «aporofòbia» a partir del grec *aporos* (pobre, sense recursos) amb el qual es defineixen les actituds personals, socials, polítiques de refús al pobre, a aquella persona que no té res per oferir i està necessitada d'allò fonamental. Vegeu, id., *Aporofobia, el rechazo al pobre*. Ed. Paidós, Barcelona 2017.

²⁵ Ex 20,22-23,19. El procés de composició del Codi de l'Aliança se situa entre el s. IX-VIII aC. R. Albertz, op. cit. Per altra banda, recordant allò dit: des de temps premonàrquics ja hi havia una administració de justícia local duta a terme per personalitats reconegudes o carismàtiques (Jeftè, Débora, Samuel...). Ex 23, 1-8, alerta sobre la parcialitat d'alguns judicis «a la porta de la ciutat».

protegint els socialment més febles (Ex 22,20s): immigrants, orfes, vídues, deutors... segurament, atenent a una necessitat que planteja en aquell moment la situació dels refugiats del nord que, fugint dels assiris, s'estableixen a Judà (s. VIII). Val la pena recordar que el profetisme no és legislatiu, el profetisme és la consciència crítica del poble, denúncia del no-compliment del dret (diví)²⁶ i, consegüentment, la manca de justícia; per tant, com ja s'ha dit més amunt, denúncia de la insatisfacció de les exigències específiques de la relació comunitària i les seves normes, que s'han de mostrar per mitjà de l'exercici de la bondat, la misericòrdia i la lleialtat tenint el seu referent en els manaments, en la llei de l'Aliança, en els preceptes dels pares donats per Jahvè: aquest és el camí que indica el profetisme a la comunitat. Per cert, ben actual.

Amós, per exemple, duu a terme una forta crítica social pels abusos i corruptes d'un tipus de persones amb poder i riquesa semblantment, amb matisos, a tot el profetisme d'Israel²⁷: hi ha una manera de fer que genera pobresa. També veiem com Sofonies²⁸, des d'una perspectiva diferent, ens ofereix un altre punt de vista: enmig del desori d'abús i corruptes, els pobres són l'única esperança que li queda a Israel perquè ser pobre és, també, *confiar* en Jahvè i actuar en conseqüència²⁹: es tracta de construir un ordre social nou So 3,12-13³⁰. Està implícit el retret a tal desori, però Sofonies centra la seva atenció en els pobres com a subjectes i objectes de salvació per part de Jahvè, ells són el «futur», no per la seva indignència com a tal, sinó perquè són la imatge de la *confiança* malgrat tot: la seva carència els fa susceptibles d'aprehendre el missatge profètic. Una pobresa humil,

²⁶ A l'AT, el dret diví està contingut en la Torà (Pentateuc): demana la recerca contrastada de la voluntat de Jahvè que el text conté i que hom ha d'anar descobrint.

²⁷ Amós contra la classe dominant de Samaria, la gent rica de les ciutats, els comerciants. Osees contra els qui tenen influència política, contra els cercles econòmics. Isaïes contra l'entramat burocràtic, contra el rei, els jutges, els grans propietaris. Miquees contra els latifundistes, la classe dominant en general; semblantment Jeremies i Ezequiel.

²⁸ Sofonies, probablement visqué al s. VII aC, a la Jerusalem del rei Josies, abans de la seva reforma: amenaces, crides a la conversió, la «resta d'Israel» un poble pobre, humil i fidel, que confiarà en Jahvè i és per ell que se salvarà. El «dia de Jahvè», també mencionat per altres profetes, serà terrible, Rubén Pereira, «El dia de Yhwh en el libro del profeta Sofonías», *DavarLogos* 6.1 (2007): 25-34.

²⁹ Els *anavim*: els «pobres de Jahvè», els de cor pur, els humils que li fan confiança; amb abundants referències en els Salms.

³⁰ «Jo faré que resti dintre teu un poble humil i pobre que cercarà refugi en el meu nom. La resta d'Israel no farà res de mal ni mentirà, no tindrà als llavis paraules enganyoses. Podrà pasturar i reposar sense que ningú l'esveri.»

senzilla, fidel, que confia en Jahvè, el cerca (2,3), «no duent a terme la injustícia ni l'engany» perquè Ell no comet injustícia i és l'únic que pot salvar. Sofonies apunta un nou ordre social sense abús ni opressió on, consegüentment, regnarà la pau sense que ningú la pertorbi (3,13): com a ideal, fita, a aconseguir davant la desastrosa situació que viu la població. Aplicable a qualsevol temps.

El plantejament que es fa no és tant contra la riquesa o el poder en si mateixos, sinó a favor d'una manera de fer que exclou allò que pertorba la convivència: la no-pràctica de l'economia del compartir que es contraposa al benefici propi amb racionalitat materialista i especulativa; es tracta de la funció social dels béns amb vista a la millora del cos social i no solament d'una part; també es tracta de l'aportació que hom pot fer al cos social en una necessària contribució-participació en els béns i beneficis. En si mateixa ni la pobresa salva ni la riquesa condemna. La crítica a la riquesa ho és en tant que capgira, dificulta, la pau pel menysteniment que fa del dret i de la justícia: de la legalitat expressada en la Torà i de la legitimitat creacional; semblantment, la pobresa: no és objecte de predilecció pel fet de ser pobre, sinó perquè, en primer lloc, des d'ella, hom no pot gaudir del benestar creacional (un dret que s'ha sostret, o bé no s'ha facilitat)³¹ i, en segon lloc, tal carència (els qui són pobres i els qui s'han fet pobres materialment o espiritual) propicia la confiança en Jahvè i la praxi que se'n deriva com a experiència de *desert*: enmig del no-res Jahvè és i hi és, essent capaç d'omplir-ho i satisfer-ho tot amb l'exigència corresponent. Es tracta de mostrar que tal indignació no és indicativa d'oblit per part de Jahvè, ans al contrari; marginals de la societat, constitueixen el nucli de la comunitat, el Déu alliberador resta a prop seu (Sl 140,13)³².

L'ordre social just sorgeix quan, des de la carència humana, es reconeix Jahvè i la seva justícia amb la praxi del dia a dia. Hi ha un tipus de situacions que, per la seva idiosincràsia, ja gaudeixen de

³¹ L'espai semàntic de la pobresa és multidimensional, complex, i no es pot reduir a una situació econòmica, o un conjunt de circumstàncies, que no permet cobrir les necessitats bàsiques. Naciones Unidas (ONU). *Informe de los Objetivos de Desarrollo Sostenible. 2017*. https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2017/TheSustainableDevelopmentGoalsReport2017_Spanish.pdf. «La pobreza va más allá de la falta de ingresos y recursos para garantizar unos medios de vida sostenibles. Entre sus manifestaciones se incluyen el hambre y la malnutrición, el acceso limitado a la educación y a otros servicios básicos, la discriminación y la exclusión sociales y la falta de participación en la adopción de decisiones». Vegeu també Xabier Pikaza i José Antunes da Silva (ed.). *El pacto de las catacumbas. La misión de los pobres en la Iglesia*. Editorial Verbo Divino, Estella, 2015.

³² «Sé que el Señor hará justicia als afligits, defensarà el dret dels pobres...»

benestar dificultant tal reconeixement (la riquesa, el poder, l'èxit...): no necessiten res més d'allò que ja tenen, l'exigència de la justícia incomoda. Però, en si mateixes, aquestes, o bé altres situacions, no es qualifiquen com a injustes; ho són segons l'ús que se'n fa, segons com s'hi ha arribat³³.

Ara bé, de quin tipus de pobresa parlen els profetes?: sovint es refereixen a aquells que s'oposen a l'estil de qui té a Jahvè per no-res³⁴ (que s'oposen a qui menysté el seu dret), aquells qui se senten pobres davant d'Ell, que assumeixen un estil de vida orientat a la praxi de la justícia i, amb aquest bagatge, *pateixen* la materialitat de la seva situació; són les víctimes, perseguits, deixats, abandonats, calumniats, menyspreats... És a dir, no es tracta d'una interpretació espiritual-idealitzada de la pobresa: es tracta d'una situació real de vida en la qual la pobresa material és perquè qui pot bandejar-la no ho fa i això mereix el retret, si més no. En Sofonies, per exemple, el plantejament de la pobresa s'universalitza i amplia el ventall de la responsabilitat per a qui pot assumir-la o donar-ne raó; no és un cant a la pobresa com a tal, sinó un reclam de les condicions des de les quals es facilita la confiança en Jahvé. Una confiança que té el seu reclam en el seu Déu de l'Èxode, un déu alliberador segons l'experiència històrica del poble. Entenent que tal alliberament té, òbviament, una dimensió política inexcusable: la salvació té una dimensió terrenal en l'ara i aquí³⁵.

Pobresa i espiritualitat. Judà i l'exili de Babilònia

L'exili...

Es considera que l'exili es va dur a terme en tres etapes: 597 (deportació de la família reial i l'aristocràcia), 587 (destrucció de la ciutat i el Temple, noves execucions i deportacions), 582 (Jr 52,30, Judà desapareix com a entitat política). La vida a Judà queda reflectida a Jr 39-44: «...només va deixar al país de Judà la gent més pobra, i fou aleshores que els va donar camps i vinyes»; inestabilitat polí-

³³ Sl 12, descriu la llastimosa situació social de qui se sent desvalgut davant Jahvè («...Salva'ns, Senyor, que no es troba gent bona; entre els homes ja no hi ha fidelitat...»); el fidel és escarnit mentre el malvat se'n riu.

³⁴ Sl 14: «...Pensen dintre seu els insensats: «Déu no és res. Són corromputs, el seu obrar és detestable, no n'hi ha cap que faci el bé... »».

³⁵ Al llibre dels Salms hi trobem tant l'acció de gràcies per la certesa de la salvació com les lamentacions col·lectives enmig de les dificultats, amb la certesa que Jahvè escolta les seves pregàries i farà valdre el seu dret.

tica (assassinat de Guedalià i dels homes de Siquem, fugida a Egipte...), acaparament de queviures, fam, enganys, violència..., esperança en el retorn, en la reconstrucció i renovació³⁶. A aquesta població, Jeremies l'anomena «la resta», considerant Isaïes com el gran teòleg de «la resta» amb perspectives i característiques diverses³⁷. El Llibre de les Lamentacions parla de ciutats destruïdes, precarietat, misèria, disminució de la població... les ruïnes del Temple són lloc de peregrinació (Sl 74). 2Re,24,8s: «...Tots els homes de vàlua i els guerrers els van deportar a Babilònia...». Sofonies, quan es refereix al grup de gent pobra, però fidels a Jahvè, en parla com a «resta d'Israel», So 3,12-13.

La caiguda de Jerusalem significa la fi del regne de Judà: crisi política, moral i religiosa. Es fa experiència del fracàs a tots nivells. Desil·lusió, frustració: pobresa material, vivencial, espiritual. Imposada, sobrevinguda, no pas volguda. Aquesta catàstrofe va ser un revulsiu per a la consciència d'Israel: va contribuir a una transformació de la seva estructura i de la seva experiència de Jahvè. La realitat històrica posa en entredit la validesa teològica de les dues línies fonamentals del jahvisme: la invulnerabilitat de la ciutat santa, i la profanació del santuari, del seu culte i de la monarquia; posa en entredit l'exclusivitat de la teologia oficial (de la monarquia): Jahvè es distancia de qualsevol intent de monopolització. Hi ha un reconeixement de culpabilitat col·lectiva (Lm 1,18), i es demana que cadascú assumeixi la seva responsabilitat personal i la confessi davant Jahvè (Lm 5,16s). La destrucció de Judà i l'exili es comprèn des dels exiliats com a càstig per la seva infidelitat i, alhora, com a qüestió sobre l'acompliment de les promeses que esdevé teològicament un

³⁶ Damià Roure. «El profeta Jeremies, entre el desastre i la esperança». *Butlletí Associació Bíblica de Catalunya*, n. 121, set. 2015, p. 35-43.

³⁷ Is 4,4: «...als qui sobreviuran a Sió, els diran «Poble sant»: són els qui el Senyor té inscrits per donar-los la vida a Jerusalem».

«La resta d'Israel», els *anavim*: La teologia de «la resta» s'empra en el moviment deuteronomista (no exclusivament): centrat en les tradicions de l'Èxode i del desert, s'interroga sobre la identitat d'Israel, l'especificitat de l'autèntic Israel com a poble de Jahvè; aquest haurà d'aprendre a ser «resta» i passar el seu desert. Des d'una perspectiva històrica, pel profetisme del període de les invasions assíries (Amos, Miquees, Isaïes) i babilòniques (Jeremies, Sofonies, Ezequiel), «la resta» evoca els supervivents i els que van restar a Judà, respectivament, on resideix l'esperança i l'acompliment de les promeses. La figura del Servent de Jahvè sorgeix en aquest ambient d'esperança messiànica. Per a Pau, «la resta d'Israel» serà el petit nombre de jueus que reconegueren a Jesús de Nazaret com a Messies, Rom 9,27-29; 11,5. Per exemple, vegeu Carlo Martines. «Doctrina y teologia del Remanente-Parte I». *DavarLogos* 6.1 (2007): 1-23: es presenta la teologia i la doctrina del «remanent/la resta» a l'Antic Testament segons diversos autors bíblics en les seves corresponents situacions històriques.

exili de la *confiança*, fent-los captius del *dubte*: qui és Jahvè? i, on és?

En opinió d'alguns que resten a Judà, l'exili és un judici de Jahvè per a una classe social que explotava els desvalguts i els indefensos i que propicià una societat equitativament desequilibrada; ara, aquests, es veuen alliberats dels seus opressors i dels seus deutes (Ez 33,24: «Fill d'home, escolta. Els qui viuen en aquelles ruïnes de la terra d'Israel van dient: "Si Abraham, que era un de sol, va obtenir la possessió del país, amb més raó a nosaltres, que som molts, el Senyor ens dona el país perquè el posseïm..."»). En aquests moments, l'alliberament té una dimensió sociopolítica³⁸ i es veu afectat pel procés de teologització: el just judici de Jahvè (Jr 37,3-40,6) i l'anunci de la intervenció de Jahvè en la salvació dels oprimits i la condemna dels malvats, malgrat que els malvats triomfen en el moment actual (Sl 12). Però, qui són aquests malvats? Els babilonis que han arrasat Judà? La classe dirigent allunyada i infidel al compromís de l'Aliança? Els qui censuren l'actitud d'*altri*? Qui més...?

L'espiritualitat... com a dinàmica

Em fixo en «els qui viuen en aquelles ruïnes de la terra d'Israel», en aquest «...poble humil i pobre que cercarà refugi en el meu nom...» (So 3,12). És en aquests «qui» on sorgeix una espiritualitat que integra la negativitat: són els marginats històrics: no tenen i, per això, són vistos com els que no són. Una espiritualitat que madurarà a l'època postexílica (s. V) en els ambients de classe baixa i es coneixerà com «l'espiritualitat dels pobres».³⁹

Ara, a Judà, es tracta d'una negativitat resultant de l'experiència històrica que aporten els esdeveniments: la realitat que es viu sembla fondre els fonaments, l'essència, de la raó de ser del poble (qüestionament de les promeses). Mentre a Babilònia es forja l'esperança amb la *paraula* de Jeremies i Ezequiel, a Judà es forja una espiritualitat de tipus personal⁴⁰ que sorgeix de l'experiència de Jahvè com a alliberador dels oprimits (per exemple, el llibre de l'Èxode). Tal reflexió, tal intel·ligència, no pretén consolar ni conformar, sinó fo-

³⁸ No solament pel sotmetiment als babilonis, sinó també per la precarietat de les fronteres, la inseguretat de la població civil, inestabilitat jurídica amb dificultat de resistència, vegeu Albertz, op. cit., p. 465s.

³⁹ Anotant les discrepàncies de la investigació bíblica sobre el tema.

⁴⁰ El llibre de Job incidirà en aquest aspecte de la recerca personal de Jahvè sense dependre dels estereotips del moment; no es pot excloure la profunda crisi religiosa que tal actitud genera amb el dubte inquietant sobre la justícia de Jahvè i la desesperança que això provoca.

namentar des del no-mèrit⁴¹ l'opció preferencial pels pobres⁴² fortament arrelada en la imatge bíblica de l'heterogeneïtat del grup de l'Èxode al peu del Sinaí: enmig del no-res (desert) i a un grup de diversa procedència i condició (els no-són), es fa l'*elecció* i es proposa la seva acceptació.

Des d'aquest no-mèrit, des d'aquesta pobresa, es planteja l'eterna qüestió sobre el dret i la justícia del Déu d'Israel que es perllonga al llarg del temps. Avui també amb nombrosos, excessius, exemples actuals. El llibre dels Salms es fa ressò abastament de l'esperança «des de l'abisme»⁴³; a Judà, celebracions litúrgiques d'àmbit privat amb peregrinacions a les ruïnes del Temple, celebracions individuals i col·lectives de lamentació⁴⁴ on s'expressa la certesa de la seva salvació malgrat tot: és un anar i venir d'allò particular a allò col·lectiu; és un plany per la disharmonia en les relacions humanes⁴⁵. Les expectatives del poble que ha quedat a Judà són ben diferents de les dels exiliats (l'esperança en el *retorn* històric i teològic). No-tenen/no-són (els de Judà), temps de foscor teològica (els de Babilònia): és el *desert*, la seva *confiança* resideix en el Déu alliberador: de tot tipus d'esclavatge (com a Egipte), de la solitud i abandonament (com al desert), de la conflictivitat (com a Canaan, a la terra), de la foscor i el ressentiment (durant l'exili), de les dificultats, incomprendiments (en el temps del postexili)... Exiliats de la teologia oficial, solament els queda la misericòrdia de Jahvè⁴⁶: «Acull, Senyor, el desig dels humils, enforteix el seu cor, escolta'ls: fes justícia al desvalgut i a l'orfe, que no els torni a oprimir l'home que és terra», Sl 10,17-18.

⁴¹ Doctrina de la retribució. Segons la teologia deuteronomista, Jahvè dirigeix la història segons la fidelitat/infidelitat del poble. Ezequiel ho matisa: al costat de la responsabilitat col·lectiva n'hi ha una de personal (Ez 18) que és bàsica; Proverbis se'n fa ressò: els justos seran premiats i els malvats castigats, per això, la presència de béns és un premi de Jahvè per la fidelitat, el contrari un càstig per la infidelitat (tesi qüestionada per l'experiència, en el llibre de Job i Qohelet, si més no).

⁴² Vegeu apartar anterior «La teologia de la pobresa. Els pobres».

⁴³ Per exemple, Sl 9,19: «Però el pobre no serà mai oblidat, no es veurà defraudada l'esperança dels humils». Sense descartar el «passar comptes»: «Però el Senyor seu per sempre en el seu tron, té a punt el tribunal per al judici», v 8.

⁴⁴ Vegeu R. Albertz, op. cit.

⁴⁵ Sl 12,2s: «Salva'ns, Senyor, que no es troba gent bona; entre els homes ja no hi ha fidelitat. Tot el que es diuen l'un a l'altre són enganys, fruit de llavis mentiders i d'un cor fals...».

⁴⁶ Malaquies (cir. 480, a l'inici de la crisi) és molt dur: els malvats seran aniquilats per Jahvè, Ml 3,19: «...Tots els insolents i els qui fan el mal seran com palla: aquell dia, que ja s'acosta, els incendiarà i no en quedarà ni l'arrel ni un bri...».

Per als exiliats de Judà i de Babilònia, el *retorn* té una triple vessant simultània: històrica, social i teològica, que se centra en Jahvè (So 3,12), en la relació personal amb Ell i el coneixement-compliment de la Torà com a la força que salva i genera una nova vida (Sl 19,8)⁴⁷. Es tracta d'una espiritualitat que veu en la llei de Jahvè un recurs proper per la vivència personal amb Ell, Sl 40,7-9: «Tu m'has dit a cau d'orella que no vols oblacions ni sacrificis, que no demanes holocaust ni expiació. Per això et dic: Aquí em tens. En el llibre hi ha escrit de mi que vull fer, Déu meu, la teva voluntat: guardo la teva llei al fons del cor.» Complir la llei de Jahvè vol dir interpretar-la, actualitzar-la, sense fugir del món real.

Concretant

La comunitat d'Israel és obra de Jahvè (el grup d'*hebreus*), els seus orígens bíblics es troben en els onze primers capítols del Gènesi dibuixant la humanitat coneguda de l'època on el bé i el mal conviuen tensionalment. La narració mostra la recerca, experiència i testimoni constant d'aquest Déu dels *hebreus* que es manifesta com a alliberador i fidel, si més no. *L'Elecció* en «recorda» la diversitat i la universalitat, es fa palesa en un grup amb carències històriques vitals, els *hebreus*; però ningú en té el monopoli: la seva és una llibertat total que transcendeix la humana dins els paràmetres de continuïtat i novetat. El text bíblic mostra la infinitat de rostres de *l'adam* juntament amb la varietat de maneres de comprendre's i d'apropar-se a la divinitat i, també, d'allunyar-se'n. El text bíblic pot ser un recurs de coneixement des d'on es reflecteixen els acords i desacords entre Déu i *l'adam* com a individualitat, com a alteritat, com a... essent, aquest mateix text, una reescriptura constant, una actualització, de la descoberta que hom fa de Déu en el dia a dia; del text bíblic, dic «pot ser» en el sentit que no és l'únic *lloc* on es mostren aquests acords-desacords.

Tota aquesta prèvia, a tenir en compte, per dir que la contundència del text bíblic en relació amb la justícia aposta per un discerniment d'aquesta obert a les circumstàncies i possibilitats vitals del moment que demana d'aquest «aquí em tens» del Sl 40: una actitud que, com el grup originari dels *hebreus*, no té una interpretació homogènia: s'adiu amb la continuïtat i novetat, atribuïda a la divinitat, de més amunt, per tant, s'adiu amb una recerca del «coneixement» d'Osees

---

⁴⁷ «És perfecta la llei del Senyor, l'ànima hi descansa; és ferm el que el Senyor disposa, dona saviesa als senzills...».

des del lloc vital de *desert* (de pobresa) que relligui la paraula divina i la conducta humana. Dit d'altra manera: que hi hagi correspondència entre el dir i el fer, sense judicis de valor, a priori, respecte al dir i fer d'altres. *Llegir i escoltar per fer i refer.*

Rosa M. Boixareu Vilaplana
Síndica de Greuges
Universitat Ramon Llull
sindic@url.edu

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2018]